

4. Nova arheologija (Procesna arheologija)

Arheologija je ono što arheolozi rade (Clarke 1973).

Ključni pojmovi: primjena znanstvenih metoda, objektivnost, pozitivizam, funkcionalizam, teorija sustava, antropologija, egzaktna znanost, zakoni kulturne promjene i ponašanja, odmak od tradicionalne arheologije, hipoteza, proces, teorija srednjega dometa, postdepozicijski procesi

Počeci nove arheologije

Prilike koje su dovele do „pokreta“, odnosno pravca u arheologiji koji je postao dominantan u okvirima anglosaksonske arheologije 60-ih i dijelu 70-ih godina 20-og stoljeća potječu iz dvaju smjerova. Prvi impuls ponikao je unutar same struke, gdje je već duže vremena tinjalo nezadovoljstvo interpretacijama do kojih se dolazi proučavanjem arheološke građe. Drugi je pravac oblikovan izvan struke, nastao kao reakcija na globalne društvene i političke prilike nakon Drugoga svjetskoga rata, u godinama nakon prve konsolidacije i početka novoga razdoblja blagostanja. Prirodne znanosti u tom periodu doživljavaju ubrzan razvoj, interes za razvoj znanosti je velik i obilni su izvori financiranja. Razvijaju se računala, a paralelno i primjena matematike i statistike. Počinje razdoblje koje obilježava povećana briga prema okolišu i posljedicama zagađenja uzrokovanoga industrijalizacijom i velikim svjetskim ratovima. Okoliš postaje centar proučavanja, razvija se ekologija. Mijenjaju se ustavi i zakoni o ljudskim pravima te se razvijaju ideje građanske jednakosti i ravnopravnosti. Velik je interes za čovjeka i proučavanje prirodnog svijeta koji ga okružuje. Osim nove arheologije rađa se nova matematika, nova geografija, nova biologija (Clarke 1973, 8). Oblikovala se ideja „novoga okoliša“ i „novoga čovjeka“, što dijelu arheološke zajednice nije bilo lako prihvatiti (Clarke 1973, 8). Vrijeme i društveni razvoj značajni su faktori koji su utjecali na nastanak nove arheologije. Kao što je već spomenuto, duže vremena postojalo je nezadovoljstvo unutar arheologije rezultatima arheoloških istraživanja, stid zbog udjela arheologije i proučavanja prošlosti u zločinima tijekom Drugoga

svjetskoga rata i pokušaj „čišćenja“ struke od nacionalističkih zlopoba i implikacija. Međutim pitanje je koliko bi se struka mogla sama reformirati da nije bilo svih navedenih vanjskih faktora. Nezadovoljstvo rezultatima i zaključcima do kojih se dolazi upotrebom postojećih metodologija arheološkog istraživanja nije posve novo i može se uočiti već i kod G. Childea u mnogim njegovim radovima iz 30-ih godina 20. stoljeća. Upravo je to nezadovoljstvo postalo opće mjesto nove arheologije i dio motivacije za promjenama.

Šezdesetih godina 20. stoljeća tradicionalnu se arheologiju smatralo statičnom, subjektivnom i ovisnom o istraživaču, dok je nova arheologija proučavala dinamične kulturne procese, bila objektivna, provjerljiva i dokaziva. Oni podaci koji se nisu mogli znanstveno promatrati i mjeriti nisu ni relevantni. Postojala je velika težnja za proizvodnjom objektivnoga znanja koje kao dio znanosti stoji naspram politike i morala. Razvoj discipline među svojim posljedicama donosi kompetitivnost i autoritete koji nisu skloni kritici i propitivanju (Clarke 1973). Zbog toga je bilo potrebno promijeniti strukturu i metodologiju unutar discipline.

Tijekom 50-ih, a osobito 60-ih godina 20. stoljeća, pogotovo u okvirima američke antropologije i arheologije, mogu se pratiti sve jače kritike struke. Osobito se kritizira normativni pristup zasnovan na deskripciji u kulturnopovijesnoj arheologiji. Arheologiju se kritizira da nije ništa doprinijela antropologiji, da samo promatra, opisuje i klasificira te da sve promjene pokušava objasniti difuzijom ili migracijom. Podjednako tako, kritičari tradicionalnoga modela arheologije smatraju da je za nju karakterističan potpuni nedostatak interesa za pitanja *zašto* se nešto dogodilo. Međutim upravo zbog potrebe za sistematizacijom, kao oblikom teorije, mnogi će arheolozi smatrati da je arheolog prije *znanstvenik* nego *povjesničar* (Swanson 1959, 120) (takvo mišljenje nije iščeznulo ni danas). Glavni cilj nove arheologije bio je pretvoriti tradicionalnu arheologiju u *znanstvenu antropologiju* koja proizvodi egzaktno, objektivno i provjerljivo znanje (Olsen 2002; Johnson 2010). U knjizi *Method and Theory in American Archaeology* Willey i Phillips (1958) donose zaključak da je „američka arheologija antropologija ili nije ništa“.

Zaokret u antropološkom interesu od predmeta prema društvu, u širem smislu riječi, vezuje se uz radove J. Cadwella koji 1959. objavljuje članak „*New American Archaeology*“, u kojem prepoznaje promjenu interesa američkih arheologa s pitanja pojedinog iskopavanja na opća

pitanja čovjekove prošlosti. Ovaj se zaokret u predmetu istraživanja pripisuje izravnom utjecaju G. Childea i američkih antropologa (Caldwell 1959, 303). Navedena se objava smatra prvim spomenom imena „nova arheologija“ (Oslen 2002, 43) koje je trebalo naglasiti razliku u odnosu na „staru“. Međutim u tom je radu jedna od rijetkih izriječom navedenih poveznica G. Childea i „novih arheologa“ uopće. Uglavnom se nova arheologija, barem načelno, suprotstavljala Childeu. Taj zaokret s klasifikacije na drugačiji način proučavanja građe D. Clarke nazvao je „gubitkom nevinosti“. Metaforom „**gubitka nevinosti**“ Clarke je označio potrebu da se povezivanje predmeta, kulture i ljudi na način na koji su to radili tradicionalni arheolozi mora preispitati i promijeniti (Clarke 1973).

Također se smatralo da će izvlačenje arheologije iz okvira humanističkih znanosti i približavanje prirodnima smanjiti mogućnost subjektivnosti i ponovne zlorabe. Nakon strahota Drugog svjetskog rata, istraživači su htjeli pronaći miroljubivost u prapovijesti i preko toga dokazati da ono što se dogodilo nije svojstveno ljudskoj vrsti nego neka strašna anomalija (Olsen 2002, Kristiansen 2000). Te su plemenite i entuzijastične ideje često bile žrtvom nedovoljno definirane metodologije pa se stoga javlja otpor poistovjećivanju upotrebe znanstvenih metoda i arheologije kao „prirodne“ znanosti (ova tvrdnja ima više smisla u anglosaksonskoj tradiciji gdje postoji razlika između pojmova *science* i *humanities*).

Na nastanak nove arheologije utjecali su i geopolitički faktori – nastala je u Sjedinjenim Američkim Državama, zemlji u kojoj je u to doba antropologija razvijena društvena znanost, prije svega razvijena na temelju proučavanja „primitivnih populacija“. Kako se antropologija sama vidjela u to doba, može se vidjeti u zborniku radova *Antropologija danas* iz 1952. god.: „*antropologija je ograničena samo čovjekom, nema ni vremenskih ni prostornih granica...*“; „*Bavi se primitivnim čovjekom jer se njime nitko drugi nije htio baviti, ali joj je cilj proučavati i visokorazvijene i suvremene civilizacije*“; „*pokušava formulirati međusobne odnose specifičnih aktivnosti u okvirima cjelokupne kulture*“ (Kroeber 1972). Kao važan faktor valja napomenuti i glavni predmet proučavanja arheologije – populacije koje su živjele u prošlosti. Dok se na području Europe to proučavanje odnosilo na proučavanje vlastitih predaka i prošlosti, dakle sebe, u Sjevernoj Americi su se proučavali „drugi“. Kao prva arheologija u Sjevernoj Americi se razvila kolonijal-

na arheologija. Kao što je spomenuto u 2. poglavlju, kolonijalna arheologija je stvarala sliku o starosjedilačkim primitivnim populacijama nesposobnima za razvoj i prihvaćanje civiliziranih obrazaca ponašanja. Stoga su tadašnji arheolozi smatrali da se istraživanjem tih populacija može vrlo malo naučiti o promjeni i razvoju u prapovijesti jer ti ljudi za razvoj i promjenu nisu bili sposobni (Trigger 2003, 74). S vremenom se stječu spoznaje o različitim kulturama američkih Indijanaca, a američka arheologija imala je kolonijalnu orijentaciju sve do pojave nove arheologije 60-ih 20. stoljeća godina. Prema Binfordu (1965), jedan od prvih američkih arheologa koji je umjesto tumačenja kulturne promjene tumačiti difuzijom, migracijom i rezultatom konflikta već unutarnjim promjenama bio je J. B. Griffin (Binford 1972, 2). Radio je kvantitativne analize keramike zbog čega ga se smatralo „stručnjakom za statistiku“. Međutim Griffinovo stajalište o teorijskoj arheologiji vrlo je uobičajeno: teorija = spekulacija. Ako nema podataka, tek je onda potrebna teorija, ako ih ima, podatke treba klasificirati i ukazat će se samorazumljive povijesne sinteze (Binford 1965, 3). Griffin je bio jedan od onih arheologa koji su imali sposobnost „**čuti što im ulomci govore**“, koji su bili bliski s podacima i imali sposobnost razvijati dijalog između sebe i ulomaka na temelju onoga što su drugi ulomci govorili (Binford 1965, 5). **Dijalog s predmetima i sposobnost slušanja što predmeti imaju reći jedan je od najšire rasprostranjenih mitova u arheološkoj struci širom svijeta i jedan je od temelja pretpostavke da je za kvalitetno istraživanje potreban talent kojeg samo pojedinci imaju i koji se ne bi trebao propitivati.** Drugi Binfordov profesor, L. White, imao je drugačiji pristup, krenuo bi od značenja ili generalizacije, koje je tek onda potkrjepljivao i potvrđivao empirijskim podacima. Podučavao je kriterije i pravila kritike. Podaci su se koristili za kritiku, ali su se morali znati svi podaci (Binford 1965, 7). Kritizirao je Boasa izjednačavajući njegov rad s Biblijom – ništa od njegovih podataka nije znanstveno utemeljeno i stavovi nisu izneseni eksplicitno sa spremnom argumentacijom za obranu (Binford 1972, 7). ⇨ Upravo su predavanja L. Whitea i, isprva teško primljena kritika Boasa, naveli Binforda da počne razmišljati o kulturi kao sustavu među-

F. Boas (1858. - 1942.) je razvio paradigmu kulturnog relativizma u prvoj polovici 20. stoljeća. Isticao je posebnosti kultura, protivio se generalizacijama i implicitnoj rasnoj superiornosti u istraživanjima. Odbacuje determinističku poziciju okoliša i definira kulturu kao dominantnu snagu percepcije koja je specifična u svakoj zajednici.

ovisnih dijelova. Po Binfordu, tim sustavima su upravljali zakoni koji su neovisni o prostoru i vremenu te vrijede kako za etnografske, tako i za arheološke podatke. Etnologiju i arheologiju stoga ne dijeli duboki rascjep (Binford 1972, 8). Možda je upravo ovo razmišljanje korijen kasnije primjene teorije srednjega dometa u arheologiji koju je obilježio rad L. Binforda tijekom 70-ih godina 20. st. Ideje koje je čuo od L. Whitea potaknule su Binforda da jednom prigodom pita prof. Griffina koja je bila društvena organizacija naroda Hopewell. Anegdota kaže da je prof Griffin (pripadnik tradicionalne arheološke škole) na neugodno i provokativno pitanje odgovorio da nitko ne može iskopati društveni sustav. Prof. Griffin smatrao je da arheologija ne treba biti u okviru antropologije, jer tamo gubi vrijeme na „budalaštine o društvu“, već se treba razvijati u okvirima geologije (Binford 1965, 8). Međutim Binford već tada smatra da iako ne možemo iskopati sustav, iskopavamo ostatke koji su funkcionirali kao elementi sustava i moramo pronaći metodologiju s pomoću koje možemo doći do saznanja o tim sustavima.

Većina pregleda arheoloških teorija i povijesti discipline donosi priču o početku nove arheologije kroz priču o L. Binfordu i objavi njegova glasovitoga članka „*Archaeology as Anthropology*“ (Binford 1962). Sam Binford navodi da mu je neposredni povod za taj tekst bilo pitanje jednoga profesora upućeno studentici u muzeju Walker: „Kako pametna djevojka poput tebe može biti zainteresirana za to kamenje?“ (u nekim se pregledima može naći podatak da je bio potaknut odgovorom da se ne može iskopati društveni sustav, no to je bilo nekoliko godina prije). Tijekom jedne noći nastao je nacrt rukopisa koji je naišao na odobravanje mlađih kolega te je naposljetku objavljen u časopisu *American Antiquity* (Binford 1962, 10). *Binfordova revolucija* sažima se u tezi da arheologija može proučavati sve isto što i antropologija, ali u mnogo dužem vremenskom razdoblju. U tom radu Binford razdvaja građu na onu praktičnog i simboličkog značenja; prvi je korak arheologa identificirati artefakte koji imaju primarni funkcionalni kontekst u društvenim, tehnološkim i ideološkim podsustavima cjelovitoga kulturnoga sustava. Zapravo, antropologija da bi dobro objasnila suvremene procese mora posezati za podacima iz duboke prošlosti (Binford 1965). Antropolozi u Sjevernoj Americi često su se odnosili prema arheologiji s prezirom, smatrajući da je riječ o ateorijskoj disciplini koja će zauvijek biti zarobljena kao antikvarsko proučavanje materijalne kulture. Tako primjerice T. Millwraith, pročelnik Odsjeka za antropologiju na Sveuči-

lištu u Ontariju, sugerira mladom B. Triggeru „pametan preddiplomac ne bi trebao željeti da postane arheolog“ (Trigger 2003). Iako su arheologija i antropologija u okvirima američkoga obrazovnoga sustava bile vrlo blizu, nisu se doticale i vodile su potpuno paralelne živote. Dok se arheolozi nisu zamarali teorijama kako bi objasnili promjene u društvu, antropolozi nisu dovoljno pozornosti posvećivali materijalnoj kulturi. Jedan od antropologa/arheologa koji su se djelomično bavili i jednim i drugim pristupom jest W. Taylor koji ipak promatra kulturu kao duhovnu pojavu, a ne ponašanje bazirano na materijalnim ostacima. Binford, koji se tijekom svoga studiranja oslanjao na Taylorove radove, smatra da njegovu povezujućem pristupu (*conjunctive approach*) nedostaje Griffinova „čarolija“ i Spauldingova rigoroznost (Binford 1972, 8). Antropolozi su imali svoje ciljeve: interpretaciju društava i društvenih promjena, ali ne i adekvatnu metodologiju koju je trebalo razvijati kao i teoriju (Binford 1972, 9). S druge strane arheolozi su klasificirali zbog klasifikacije i time bili sami sebi svrhom. Kako bi arheološke taksonomije dobile smisla, trebalo je spojiti arheologe i antropologe. Međutim postojao je obostrani nedostatak interesa. Antropolozi su smatrali arheologe teretom koji moraju trpjeti jer su iz povijesnih razloga svrstani unutar antropologije. Prva Binfordova predavanja o ulozi tehnologije u kulturnim promjenama naišla su na žestoko neodobravanje i kritiku. Kritika se sastojala u isticanju uloge čovjekovih ideja koje omogućuju tehnološke inovacije, a što nije bio slučaj s Binfordovim tumačenjima.

Ovaj primjer L. Binforda i njegovih profesora i kolega pokazuje kompleksnost sa samo dva sveučilišta – jedan profesor koristio je statistiku, drugi je uočio podrijetlo kulturnih promjena, a tek su svi ti rezultati zajedno omogućili njihovo spajanje i nove pokušaje izrade interpretacija prošlosti, unatoč međusobnom preziranju i/ili ignoriranju. Na taj su se način ostvarili istinski pomaci u interpretaciji kulture i društva.

Nova arheologija ne nudi opisivanje nego objašnjavanje. Eksplicitne formulacije pretpostavki (**hipoteza**) i njihovo testiranje trebaju dovesti do univerzalnih zakona koji objašnjavaju ljudsko ponašanje. Okvir je nove arheologije u logičkom pozitivizmu, odnosno epistemološkoj teoriji prema kojoj se svako objašnjenje mora podvesti pod opći zakon kako bi se moglo smatrati znanstveno valjanim (Gibbon 1989, 74–75). U tome se okviru primjenjuje hipotetičko-deduktivna metoda kojom se objašnjenja proizvode iz prethodno utvrđenih zakonitosti, a postavljena hipoteza provjerava na arheološkom materijalu. Sam Binford bio je pod utjeca-

jem filozofa C. G. Hempela, od kojega je potekao njegov stav o potrebi rigoroznog testiranja hipoteza. Smatrao je da se testiranjem hipoteza mogu dobiti slični rezultati kao kod eksperimenata iz fizike i biologije u laboratoriju (Balter 2006, 64). Također preuzima i Hempelove ideje o tumačenju, koje se sastoji od dva dijela: 1) identificiranje događaja koji se smatraju važnima i stvaranje općih zakona koji povezuju uzroke i posljedice temeljem čega možemo 2) „predvidjeti“ događaje koje želimo objasniti (Binford 1968, 268). Osim Binfordovog rada iz *American Antiquity*, početak nove arheologije označava zbornik *New Perspectives in Archaeology* (urednici Lewis i Sally Binford) koji izlazi 1968 i predstavlja svojevrsni uzmak od kulturne povijesti (Murray 2007). Prema Binfordima u tom radu ograničenost arheologije je rezultat loše metodologije, a ne stvarne ograničenosti discipline (Binford & Binford 1968). Intelektualni prijezir i znanstvena superiornost koju su predstavnici nove arheologije pokazivali prema tradicionalnoj, kulturnopovijesnoj arheologiji, mogli bi se uporediti s odnosom Sherlocka Holmesa prema inspektoru Lestradeu ili Herculea Poirota prema inspektoru Jappu (A. Palavestra, dostupno na <http://goo.gl/ZTA8oc>).

Pozitivizam

Upotreba znanstvenih metoda i postizanje objektivnoga znanja počiva na načelima pozitivizma. Pozitivizam svoje korijene ima u idejama prosvjetiteljstva, a kao teoriju ga je oformio A. Comte (1798. - 1857.) u 19. stoljeću (troperiodna podjela društva na teološku fazu, metafizičku fazu i pozitivnoznanstvenu fazu), a logički pozitivizam pripisuje se bečkoj školi koja je djelovala 20-ih godina 20. stoljeća u Austriji suprotstavljajući se spekulativnom načinu spoznaje tradicionalne filozofije. Sastoji se od uvjerenja da se znanje može steći racionalnom evaluacijom empirijskih podataka (Halfpenny 1982, 371). Primjenom toga znanja možemo kontrolirati i prirodni i društveni svijet. Od A. Comtea potječe ideja da su društvene znanosti podložne zakonitostima kao i prirodne. Osim ideja o primjeni znanstvene metodologije, razvoj prirodnih znanosti nakon Drugoga svjetskoga rata omogućuje praktičnu primjenu tih metoda na arheološke zaključke. Libby 1946. godine razvija metodu radiokarbonskoga datiranja ^{14}C , što omogućuje do tada nezamislivu preciznost i „objektivnost“ pri određivanju starosti neke

arheološke pojave (Arnold & Libby 1949). Ti novi i precizni podaci daju vjeru (ili je pojačavaju) u mogućnost nepristranog i objektivnog proučavanja prošlosti. Ako se može „dobiti“ točna starost nekoga predmeta primjenom ove metode prirodne znanosti, možda se, primjenjujući neke druge metode, može dobiti odgovore i na neka druga pitanja o čovjekovoj prošlosti? Nova arheologija objeručke prihvaća ^{14}C i zbog toga što omogućuje odmak od mrskih zastarjelih analogija na temelju oblika ili ukrasa. Građu više nije potrebno uspoređivati da bi se mogla datirati, a moguć je i razvoj neovisnih regionalnih kronologija baziran na rezultatima apsolutnih datuma. S jedne strane arheologija (prije svega nova arheologija) doživljava ^{14}C metodu kao spas, dok je s druge strane mnogi arheolozi prihvaćaju sa skepsom kao neprikladno i nepotrebno sredstvo te je ne koriste ni danas. U početku je na temelju rezultata radiokarbonskih i drugih analiza postojao velik optimizam i vjera u mogućnosti primjene znanstvenih metoda. Primjerice C. Renfrew je upotrebljavajući nove ^{14}C datume pobio teorije Glyna Daniela o starosti megalita u sjevernoj Europi utvrdivši da su tisućama godina stariji od svojih navodnih uzora na Mediteranu. Na temelju toga zaključuje da su megaliti produkt lokalnoga razvoja, a ne pasivni primatelj difuzije. O toj interpretaciji megalita je već bilo riječi u poglavlju 2 i 3.

Do kraja 60-ih godina „nova arheologija“ počela se shvaćati ozbiljno i postaje općeprihvaćena u većem dijelu američke akademske zajednice. Pripadnici nove arheologije postali su profesori na sveučilištima diljem zemlje, a nova arheologija polako se probila na mjesto „faze normalne znanosti“ (Binford 1972; Leone 1971).

Nova arheologija naglasak stavlja na:

- * kulturnu evoluciju
- * društveni sustavi su kao živi sustavi i međuovisni su
- * kultura je adaptacija na okoliš
- * strogo znanstveni pristup u istraživanju
- * proces - formuliranje i testiranje hipoteze

Kulturna evolucija podrazumijeva postojanje društava na različitim stupnjevima razvoja. Kroz proučavanje njihove društvene dinamike i organizacije pokušavaju se pronaći pokretači društvenoga razvoja. Pri tome se naglasak ne stavlja na opće nego na specifične elemente pojedinoga društva, a društva s različitom materijalnom kulturom mogu dijeliti isti tehnološki stupanj razvoja i uspoređivati se kroz taj aspekt. Proučavanje adaptacije na okoliš može donijeti rekonstrukciju

ekosustava i čovjeka i predmeta. Proučavanje kulture u tom kontekstu ukazuje na interes za kulturni materijalizam prema kojemu je *materijalno važnije od duhovnog, a posebna se pažnja posvećuje ekologiji i strategijama preživljavanja*. Komunikacija među različitim zajednicama bila je vidljiva u njihovim kulturnim sličnostima – što su više kontaktirali i surađivali, bili su sličniji; što su bili kompetitivniji, bile su i veće razlike među njima. Materijalna kultura tako neposredno odražava prilagodbu na okoliš, odnosno na druge zajednice. Osnovna premisa nove arheologije jest: **materijalna kultura sustav je izvantjelesnih sredstava prilagodbe organizma na njegov okoliš**. Kao takvu definira je L. Binford (1962; 1965), što je preuzeo od L. Whitea, svoga profesora koji je formulirao kulturu kao izvantjelesno sredstvo prilagodbe čovjekova organizma (White 1959). Arheološki podaci neovisni su o našim teorijama, ti se podaci mogu testirati, a rezultat je objektivno znanje o prošlosti. **Kultura nije naslijeđen teret naroda nego je sredstvo njegove prilagodbe**.

Teorija sustava

Teorija sustava počiva na modelima biologa L. von Bertalanffyja, koji je tvrdio da svim sustavima, neovisno jesu li biološki, geološki, tehnički ili društveni upravljaju isti unutarnji principi (Olsen 2002, 130). Svi sustavi funkcioniraju po određenim pravilima i sastoje se od više podsustava koji djeluju zajedno. Na temelju tih modela arheolozi su razvili teoriju po kojoj se društvo sastoji od funkcionalnih, međuovisnih podsustava. Zbog povezanosti podsustava promjene u jednom dovode do promjena u drugim dijelovima. Težnja sustava jest da bude u ravnoteži, a kada se ta ravnoteža naruši, unutarnji faktori stvaraju novu ravnotežu. Taj princip samoregulacije sustava naziva se **kibernetika** (Olsen 2002; Clarke 1968).

Teorija sustava u arheologiji je prihvaćena preko antropologije. Među poznatijim su zagovornicima teorije sustava A. Kroeber, F. Boas, M. Sahlins, J. Steward i L. White. Dobar dio američkih arheologa, uključujući L. Binforda, pohađao je predavanja kod nekog od tih profesora. Tada se u okvirima američke antropologije kulturu promatralo kao sustav ponašanja koji je prenosiv društvenim kontaktom i koji je tijesno vezan uz okoliš te sudjeluje kao ravnopravna komponenta eko-

sustava. Teorija sustava počiva na funkcionalizmu, promatra društvo i kulturu prema modelu bioloških organizama koji su međuovisni jedni o drugima. Tako su međuovisni i razni „organizmi“ društva – ideologija, srodstvo, običaji, obitelj. Binford u određenoj mjeri preuzima teoriju sustava od J. Stewarda i promatra kulturu kao dio funkcionalnog sustava koji se sastoji od različitih međuovisnih podsustava (Steward 1981). Prema funkcionalnosti nekoga predmeta, odnosno njegova tehnološkoga, društvenoga ili ideološkoga značenja može se raditi podjela arheološke građe. Teorija sustava ipak nije potpuno primjenjiva na arheologiju. Njezina primarna pretpostavka jest da su sustavi zatvoreni zbog čega se ne može izraditi točan model društva. Teorija sustava inzistira na promatranju unutarnjih mehanizama sustava. Takav stav doveo je do zanemarivanja vanjskih činitelja na sustav. Postoje mnogi primjeri društava koja su fundamentalno promijenjena zbog vanjskih faktora poput migracija i invazija, a te je faktore nova arheologija odbacivala kao zastarjele i korijene promjena uporno tražila unutar sustava.

Funkcionalizam

Funkcionalizam je pravac u sociologiji koji je bio aktualan oko polovice 20. st. Dva su najznamenitija funkcionalista T. Parsons (*opća teorija društva*) i R. Merton (*teorija srednjega dometa*). Prethodnici su funkcionalizma A. Comte, H. Spencer, E. Durkheim i M. Weber. Parsons je pokušao stvoriti opću teoriju koja bi objasnila svako društveno ponašanje svugdje, tijekom cijele povijesti. Društvo su povezani međuovisni dijelovi (religija, obrazovanje, politika...) koji čine i djeluju (funkcioniraju) kao sustav. Promjena u jednom elementu dovodi do promjene u drugome. Sustav teži za stabilnošću kako bi mogao normalno funkcionirati. U društvu mora postojati generalni konsenzus oko poimanja ispravnoga i pogrešnoga, osnovnih vrijednosti i morala kako bi moglo dobro funkcionirati. Društvene promjene događaju se uslijed porasta populacije ili tehnološkoga razvoja, no institucije društva odupiru se promjenama i pokušavaju održati u stanju ravnoteže. Svi sustavi imaju granice koje mogu biti vremenske ili prostorne.

Funkcionalni imperativi društvenih sustava osnovne su potrebe ili nužni uvjeti postojanja društva (tzv. AGIL shema), koji čine srž Parsonsove teorije (Parsons 1970; Holton 2001, 155):

1. Adaptacija (*Adaptation*) – potreba za preživljavanjem na račun okoline; kontrola nad okolinom; ekonomija
2. Postizanje ciljeva (*Goal attainment*) – potreba za određivanjem ciljeva prema kojima se usmjeravaju aktivnosti društva; politički sustav
3. Integracija (*Integration*) – potreba osiguravanja cjelovitosti funkcioniranja sastavnih dijelova povezivanjem u neproturječnu cjelinu; odnosi se na regulaciju konflikata; koordinacija i međusobno usuglašavanje dijelova; pravni sustav
4. Održanje obrazaca ponašanja (*Latent pattern maintenance*) – održanje osnovnih obrazaca vrijednosti institucionaliziranih u društvu; obitelj, obrazovni sustav, religija

Parsonsov funkcionalizam utjecao je (uz kulturnoekološke modele C. Kluckhohna i J. Stewarda) na W. Taylora. U *The Study of Archaeology* (1948.) Taylor ističe da arheološko istraživanje ne vodi ka **rekonstrukciji nego ka znanstvenoj konstrukciji prošlosti**. Iako se svrstava među prethodnike i pripadnike nove arheologije, u tom stavu možda možemo iščitati i potpunu suprotnost prema onome što se smatra novom arheologijom *sensu stricto*, a to je potraga za zakonima koji definiraju događaje u prošlosti. Nadalje Taylor arheologiju ne svrstava ni u antropologiju ni u povijest. To je autonomna disciplina koja se sastoji od metoda i specijaliziranih tehnika za prikupljanje i „proizvodnju“ informacija o kulturi (Taylor 1948, 44). Ovako izvučene rečenice iz Taylorova djela zvuče kao da pripadaju nekom postprocesnom arheologu. Ono što je zajedničko Tayloru i Binfordu te ostalim predstavnicima nove arheologije jest naglasak na proučavanju *ponašanja* (Hicks 2010, 39). Taylor ističe da je većina ideja nove arheologije poznata od prije, od Boasa i Malinowskog, a da je on sam definirao testiranje hipoteze u *Study of Archaeology* (Taylor 1969, 383). On vidi novu arheologiju kao primjenu njegova ranije razvijenoga povezujućega pristupa (*conjunctive approach*) (Taylor 1972, 30). J. Braidwood naziva Taylora *Ivanom Krstiteljem nove arheologije* (Hudson 2008, 197), a njegovo se ime u kontekstu nove arheologije nerijetko spominje (primjerice Fagan 2005). U biti, povezujuća i nova arheologija dva su potpuno različita pristupa, a Taylor se ne može smatrati dijelom nove arheologije (Hudson 2008, 198), no Taylor definira sve postavke nove arheologije desetljeće ranije, osim da je kultura sredstvo prilagodbe na okoliš (Fagan 2003, 2005). Glavnina je razlike u definiciji kulture, koja je i bila okosnica debate

Taylora i Binforda. Za razliku od Binforda, Taylor kulturu definira kao isključivo duhovnu komponentu i jasno je odvaja od prirodnih procesa.

Iako često meta podsmijeha i kritika, pri opisu funkcionalizma i poimanja društvenih promjena kroz tu prizmu ne može se zanemariti doprinos B. Malinowskog. Pokušavao je, više ili manje uspješno, oformiti opća teorijska mišljenja (Leach 1957). „*Dosljednost, zakonitost i red koji se utvrde u svakom aspektu pridonose stvaranju koherentne cjeline*“ (Malinowski 1979). Međutim on za razliku od Radcliffe Browna, čija se djela preuzimaju u okvirima nove arheologije, nije smatrao društvo već pojedinca glavnim elementom u društvu. Obojica promatraju kulture kao funkcionalno integrirane cjeline, s razlikom da je Radcliffe Brown proučavao kako kultura zadovoljava potrebe društva, a Malinowski kako zadovoljava potrebe pojedinca. Malinowski će tijekom vremena korigirati svoje rane stavove, zbog čega u kasnijim radovima ne vidi kulturu kao puki odgovor na biološke potrebe nego kulturne institucije sagledava kao integrirane odgovore na brojne i različite potrebe (Moore 2002, 174).

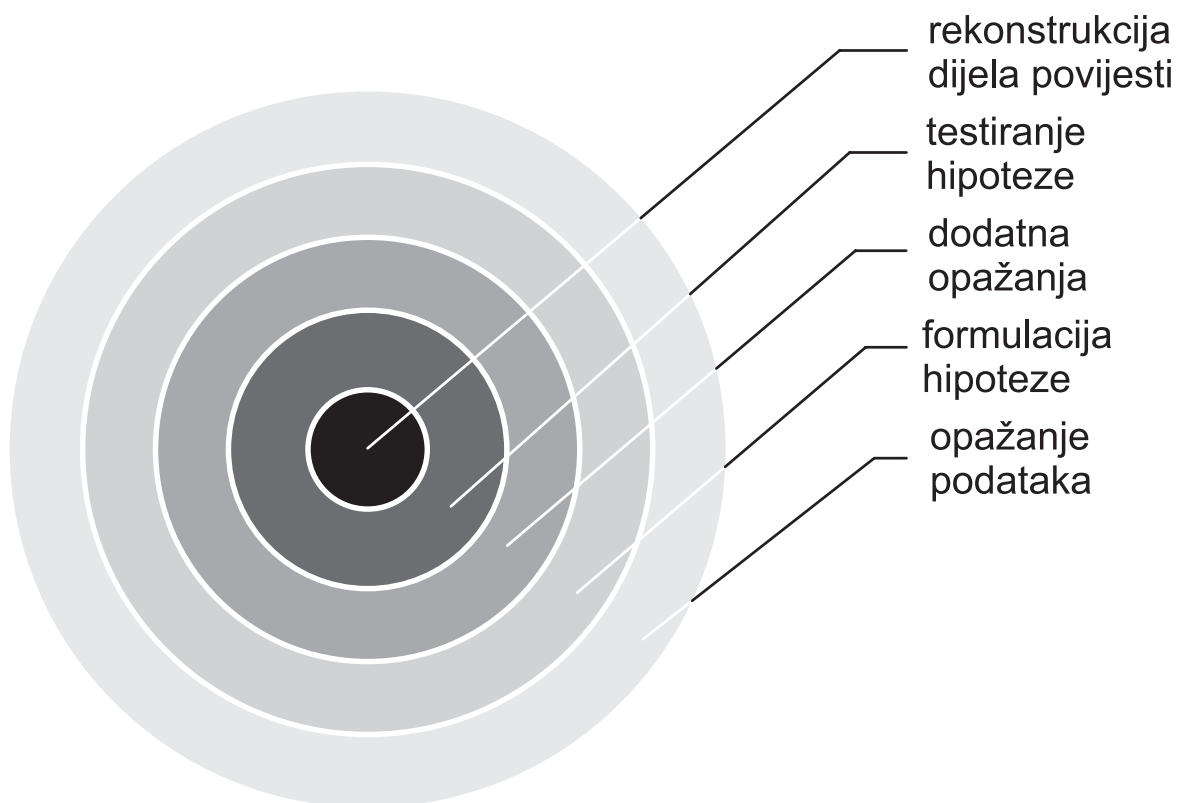
Proces

Zbog inzistiranja na konceptu procesa, i to na dva načina: na utvrđivanju procesa koji su se odvijali u prošlosti te na **strogo metodološki ustrojenom procesu proučavanja**, nova se arheologija ponekad naziva i *procesnom arheologijom*. Proces se odnosi na naglašavanje logičkoga postupka objašnjavanja umjesto deskripcije. Novi arheolozi smatraju da se ne treba postavljati pitanje *kada* nego *zašto* i da je to jedini put za rekonstrukciju života u prošlosti. Metodologija nove arheologije zahtijeva i eksplicitnost – jasno postavljanje i izražavanje kriterija za bilo koju vrstu klasifikacije (tipologiju, skupove nalaza, kulture). Istraživanje se mora provoditi na općenitoj razini uz jasno postavljena pitanja.

„*Sablof & Willey (1967:313) se osvrću na moje napore da preusmjerim pažnju arheologa na problematiku procesa. Ta potreba nije potaknuta mesijanskom vizijom nego uvjerenjem da arheolozi moraju raditi sa solidnom znanstvenom metodom. Počinjemo s opažanjem, zatim prelazimo na objašnjavanje sličnosti i razlika koje uočimo. To znači da moramo ustanoviti procesne hipoteze koje nam omogućuju da povežemo arheološke ostatke s događajima i uvjetima u prošlosti koji su ih proizveli. Nakon što je hipoteza eksplicitno navedena, možemo odrediti koja dodatna opažanja moramo provesti ili koje dodatne podatke priku-*

piti da bi mogli testirati valjanost naše hipoteze. Ako budu potvrđene, takve hipoteze će se uzdići na razinu zakona glede uloge arheoloških ostataka u funcioniranju kulturnih sustava u prošlosti. U tom kontekstu su artefakti ili tvorevine bili proizvedeni, korišteni i i odbačeni ili napušteni; u tom kontekstu su također proizvedene i karakteristične veze ili distribucije. Ova procedura: opažanje - formulacija i testiranje hipoteze je nužno obuhvaćena problematikom procesa i čini sastavni dio znanstvene metode“ (Binford 1968, 269-270).

Prema Binfordu, preciznost naših spoznaja o prošlosti je moguće izmjeriti. Tri glavna elementa arheološkoga istraživanja jesu **proces**, **tumačenje** i **hipoteza**. Proces je „...dinamički (uzročno-posljedični) odnos koji se odvija između sastavnica sustava ili sastavnih dijelova okoliša“, (Binford 1968), a „...procesom se može baviti samo na način da se traže objašnjenja opažanih pojava, i samo kroz objašnjenje naših opažanja možemo steći ikakvo znanje o prošlosti“ (Binford 1968). Proces se mora proučavati na sljedeći način:

Sl. 6. Tijek istraživačkog procesa prema Lewisu Binfordu

Tumačenje za arheologa počinje kada se opažanja uočena u arheološkom materijalu povežu preko kulturnih i bihevioralnih zakonitosti s događajima ili okolnostima iz prošlosti.

Prvi korak u arheološkome istraživanju mora biti formulacija hipoteze i njezino testiranje (Binford 1968, 273). **Tumačenje i razumijevanje odvijaju se simultano**, a ovisi o formulaciji hipoteze. Tek kada se formulira i testira hipoteza protiv dostupnih empirijskih podataka, možemo procjenjivati što je relevantno i tek se tada može objektivno procijeniti što je moguće prema arheološkim podacima. Hipoteza se može opovrgnuti, potvrditi ili ostati kao moguća. Testiranje hipoteze trebalo je poslužiti i za razbijanje nekih ukorijenjenih mitova u arheologiji.

Već spomenuto obilježje nove arheologije, posebice u ranijim fazama, jest vjerovanje u postojanje **zakona i zakonitosti** koji determiniraju procese te promjene u kulturi i društvu. Kao što postoje zakonitosti u prirodi i prirodnim znanostima, takve se zakonitosti mogu i moraju naći u **društvu i kulturama**. To se uvjerenje može poistovjetiti s „naivnim empirizmom“. Primjenom principa zakonitosti koje vladaju ustrojstvom društava objašnjenje za različitost građe više nisu isključivo tvrdnje o pripadnosti različitim etničkim grupacijama, već su se morala tumačiti ekonomskim, ekološkim i funkcionalnim razlikama. Dobar i vrlo poznati primjer za mogućnosti različite interpretacije varijabilnosti skupova nalaza Binfordova je kritika rada L. Bordesa na musterijenu Francuske (Bordes 1962; Binford 1968, Binford & Binford 1969): ⇨

Rasprava Bordesa i Binforda o tome da li su različiti skupovi nalaza odraz različitih skupina ili aktivnosti postala je opće mjesto povijesti arheologije

„Većina napora mene i mojih kolega iz „nove arheologije“ bila je usmjerena ka pobijanju starih principa interpretacije koji su stvarali privid vjerojatnosti tradicionalnim rekonstrukcijama i interpretacijama. Mi se trudimo zamijeniti te neadekvatne prijedloge sa zakonima koji su potvrđeni u kontekstu epistemologije znanosti, tako da možemo steći točno znanje o prošlosti. Ovaj rad je još jedan pokušaj dokazivanja da je nužna promjena metodologije kako bi arheolozi počeli testirati valjanost objasnidbenih principa koji su trenutno u upotrebi i pokušali ih popraviti ili zamijeniti valjanim hipotezama koje povezuju važnost arheoloških podataka i uvjete u prošlosti. Tek nakon što se te procedure počnu poštivati bit ćemo u poziciji da formiramo „odgovarajući povijesni okvir“ (Binford 1968, 274).

Tehnologija je tijesno povezana s prirodnim okolišem pa se tako neke pojave mogu predvidjeti i očekivati (primjerice nije očekivano pronaći udice u suvremenim naseljima u Kalahariju, ali jest u grupama orijen-

tiranim na tradicijski način izlova ribe). Međutim jasno je da za svaku zakonitost postoji iznimka i da se ograničenja i potencijali okoliša uvijek moraju promatrati uz neizbježnu varijablu – kulturu. Čovjekovo su ponašanje i reakcije nekada toliko nepredvidive da se ne mogu objasniti nekim postojećim i ustaljenim obrascima. U vremenu globalizacije i dostupnosti informacija gotovo svakodnevno svjedočimo raznim oblicima ponašanja koji se ne mogu protumačiti našim dosadašnjim iskustvima ni prethodnim opažanjima. K. Flannery zakone koje pokušava definirati nova arheologija naziva „zakonima Mickeyja Mousea“ – primjerice: kako raste populacija, raste i broj skladišta; ili: veličina bušmanskog naselja proporcionalna je broju kuća u njemu (Flannery 1982). Smatra da su takvi zaključci u istoj razini s „ako ideš naprijed, ne ideš natrag“, „bio je živ prije nego je umro“ ili u našoj popularnoj kulturi poznati zakoni Grunfa iz stripa *Alan Ford*: „tko leti, vrijedi – tko ne leti, ne vrijedi“.

Druga faza procesne arheologije (nakon 1969.)

Nakon početnoga entuzijazma uočavaju se manjkavosti nove arheologije. Uviđa se određeni stupanj naivnosti u vjeri u moć znanstvenih metoda, uviđa se da se zakoni možda nikada neće pronaći jer je prošlo već cijelo desetljeće, a nema još ni jednog zakona. Binford uočava da je velik problem dobiti podatke o nekada živoj zajednici na temelju njezine mrtve i statične arheološke građe. Zbog toga je trebalo naći načina da se ta dva svijeta povežu, da se mrtvim predmetima vrati život koji će arheolog promatrati (Binford 2002). Aktualizira se jedan od stalnih problema s kojim se arheolozi od početka suočavaju, a to je na koji način približiti prošlost sadašnjosti, odnosno na koji način proučavati odnos prošlosti i sadašnjosti. Stalno se pokušavala pronaći adekvatna metodologija za premošćivanje toga jaza (*bridging the gap*). U počecima nove arheologije smatralo se da je taj most upotreba znanstvenih metoda. Pokazalo se međutim da primjena znanstvenih metoda donosi više podataka, ali ne i više znanja i razumijevanja. Morao se pronaći neki drugi model unutar kojega bi se mogli postići ciljevi (Olsen 2002, 50).

Teorija srednjega dometa

Prema Binfordu, teorija srednjega dometa kamen je iz Rozete za arheološku građu. Možemo je shvatiti kao **prevoditeljski instrument**, to jest sredstvo koje će povezati otisak šape medvjeda u zemlji sa stvarnim medvjedom u okolišu (Binford 1981).

Na pitanje kako je izgledala prošlost bez putovanja kroz vrijeme pokušao je odgovoriti L. Binford prvo uočavanjem da podaci pripadaju sadašnjosti (1962), a kasnije razradom prikladnoga teorijskoga modela da **podacima iz sadašnjosti pridoda značenje iz prošlosti**, odnosno primjenom teorije srednjega dometa.

Arheologija teoriju srednjega dometa „posuđuje“ iz sociologije, gdje se koristila kao teorijski princip za povezivanje teorija o društvu na višoj razini s empirijskim podacima o društvu na nižoj razini (Merton 1968, publikacija prvi put objavljena 1949). Prva primjena teorije srednjega dometa u arheologiji javlja se u radu L. Raaba i A. Goodyeara predanom za tisak u časopis *American Antiquity* 1973. godine, međutim rad je odbijen i nikada nije objavljen (pojavljuje se u radovima drugih autora, poglavito M. Schiffera kao referenca na neobjavljeni rad). Spomenuti dvojac je rad o primjeni i kritici primjene teorije srednjeg dometa u arheologiji i objavio u istom časopisu 11 godina kasnije (1984). Tako teorija srednjeg dometa postaje poznata tek kroz radove L. Binforda (1978, 1981b i dalje) i M. Schiffera (1976). Preuzimanje teorije srednjega dometa označava i Binfordov odmak od ideje „univerzalnih zakona“. Teorija srednjega dometa omogućava da se kroz proučavanje živih zajednica „odvrti film unatrag“. **Teorija srednjega dometa stvara poveznicu između arheološkoga materijala i arheološkoga zaključka te tako spaja prošlost i sadašnjost**. Smještena je između opažanja arheologa o nalazima u sadašnjosti i deskriptivne rekonstrukcije prošlosti. Materijalni ostaci pripadaju sadašnjosti, a zaključci se odnose na događaj ili opća kretanja u prošlosti (i u okvirima postprocesne arheologije mnogo se govori o položaju i pripadnosti nalaza sadašnjosti). Kako bi teorija srednjega dometa mogla biti neovisna i objektivna mora polaziti od pretpostavke da su u prošlosti i sadašnjosti vladali isti uvjeti i da je prošlost analogna sadašnjosti te treba biti **neovisna od općih teorija**. Kao **poveznice sadašnjosti i prošlosti** arheolozima služe **eksperiment i etnoarheologija**, koje mogu od mrtvih predmeta stvoriti opće teorije, a od statičkih predmeta dinamične zaključke. Etnoarheologija

je zamišljena tako da odgovori na problem života u prošlosti i omogući korelaciju između materijalne kulture i društvenoga ponašanja. Analogije po kojima „ako se javlja A, mora da se dogodilo B“ nemaju za cilj objasniti ponašanje nego nekadašnjem ponašanju vratiti život. Zbog toga bi arheologa trebalo obučiti da obavlja iste stvari kao i etnolog. Taj pristup predstavlja zaokret u Binfordovu radu jer je u svojim prethodnim radovima kritizirao etnoarheologiju i smatrao je neprikladnom za arheološko istraživanje (Binford 1968). Etnoarheološka istraživanja je L. Binford provodio na Aljasci, Papui Novoj Gvineji i Australiji te ona postaju okosnica njegova daljnega rada (Binford 1976, 1978, 1981b, 2001a, 2002). U okvirima nove arheologije i posebice primjene teorije srednjega dometa uočava se i izvlači na površinu jedan aspekt života arheoloških artefakata koji do tada nije bio vrednovan – vrijeme nakon odbacivanja i/ili ukapanja u zemlju pa do otkrića od strane arheologa. Tijekom tog vremena artefakt je također bio pod utjecajem raznih prirodnih i čovjekovih aktivnosti koje su ga mogle modificirati. Te se aktivnosti nazivaju *postdepozicijski procesi*, a za otkrivanje i interpretaciju tih procesa potrebna je primjena kvantitativnih metoda preuzetih iz prirodnih znanosti i suradnja sa stručnjacima iz prirodnih znanosti. Rezultat tih procesa jesu promjene na arheološkom materijalu koje se često ne uzimaju u obzir prilikom proučavanja materijala kao „fosiliziranih ostataka čovjekove djelatnosti“. Proučavanje tragova postdepozicijskih procesa na predmetu naziva se **tafonomija**. Procesi nastanka arheološkoga nalazišta moraju se prepoznati i proučiti te uzeti u obzir prije interpretacija i etnoarheološkoga tumačenja lokaliteta (Schiffer 1976).

Bihevioralna arheologija

Pokušaj definiranja zakona i zakonitosti predstavlja i knjiga M. Schiffera *Bihevioral Archaeology* (1976). M. Schiffer, koji je začetnik i najpoznatiji predstavnik bihevioralne arheologije, predstavlja cijeli niz zakona koji se mogu međusobno povezati i otkriti pojave u prošlosti. Ovdje se navodi primjer transformacijske teorije.

S obzirom na to da arheološki ostaci nisu izravni pokazatelji aktivnosti u prošlosti jer su se modificirali tijekom vremena zbog djelovanja niza kulturnih i prirodnih procesa, do nas dolaze u transformiranome obliku. Prilikom transformacije kontekst se mijenja iz sustavnoga kon-

teksta u arheološki kontekst, tj. izvorni se kontekst remeti. Dvije su glavne vrste transformacije: *C-transforms* (**kulturne transformacije**, *cultural transformations*) i *N-transforms* (**prirodne transformacije**, *natural transformations*). Ti su procesi pravilni pa je moguće, uzmu li se u obzir, korigirati nalaze i „dovesti“ ih u pravo stanje prije transformacije. U takvom proučavanju moraju postojati konstante i konstantni faktori koji omogućavaju izračun. Postoji sustavna veza između arheoloških nalaza i kulturnih sustava u prošlosti (Schiffer 1976, 12). Neki faktori mogu se smatrati konstantnima (primjerice kosti) dok se produkti materijalne kulture ne mogu (Binford 1978; Miller i Tilley 1984).

Schifferovi radovi su podvrgnuti brojnim kritikama, od kojih je možda najoštrija sljedeća: „*Schiffer definira određeni broj faktora koji postaju dio jednadžbi, a ti zakoni i jednadžbe zahtijevaju da su svi podaci o svemu poznati, i to u cjelini* (Courbin 1989, 54). *Ti zakoni imaju isključivo statističku vrijednost. Schifferov je rad odraz nove arheologije i vjere u znanstvene metode – ako je nešto nepoznato, može se izračunati. Takva matematika nije ništa drugo nego kemijski laboratorij u setu za igranje*“ (Courbin 1989, 59).

Bihevizizam je model koji su koristili mnogi procesni arheolozi, a polazi od činjenice da naše ponašanje služi kao model i analogija koji se projicira na prapovijesna ponašanja. To je u isto vrijeme i „zdravoumni model“ kojeg sigurno koriste mnogi arheolozi, a da toga nisu ni svjesni (Johnson 2010).

Schiffer smatra da nova arheologija i Binfordove teorije počivaju na krivim temeljima – da je arheološko zaključivanje utemeljeno na „premissi Pompeji“. **Premisa Pompeji** znači da je zaključak moguć samo ako su materijalni ostaci u svome primarnome kontekstu, odnosno ako su još upotrebljivi i zamrznuti u trenutku, poput ostataka u Pompejima. Dakle pretpostavka da ono što pronađemo odražava stvarni kontekst predmeta, fosilizirane materijalne ostatke, fosilizirani kulturni sustav. U odgovoru Schifferu Binford odbacuje ideje o fosiliziranim ostacima i ukazuje na to da ideja o arheološkim ostacima kao poremećenoj slici sustava ponašanja u prošlosti nije Schifferova, kako autor tvrdi (1976), već da ju je kao takvu formulirao R. Ascher (Ascher 1961, 324). Binford smatra da je Schiffer u krivu kada kulturne transformacije proglašava „poremećajima“, po njemu su one normalna i prirodna posljedica dinamike sustava, pri čemu donekle banalizira Schifferova shvaćanja (Binford 1981b, 200). Arheološki podaci mogu se smatrati poremećajem

samo u odnosu na već utvrđen skup očekivanja, na neki skup optimalnih ili idealnih uvjeta u prošlosti. Nikako ne predstavljaju poremećaj svoje stvarnosti, nego su pokazatelj kauzalnih uvjeta koji su djelovali u prošlosti (Binford 1981a, 200). Kako je Schiffer prvi optužio Binforda da sve arheološke lokalitete smatra Pompejima, tako je i Binford optužio Schiffera da svojom metodologijom on želi pronaći Pompeje (Binford 1981b, 201). Odvajanje otpada na primarni i sekundarni po Binfordu je velika pogreška jer smatra da se čišćenje otpada ⇒ ne može smatrati poremećajem, te izjavljuje da je jedino što je poremećeno Schifferovo poimanje kulturnih sustava (Binford 1981a, 201). S druge strane Schiffer priznaje da je većina njegovih zaključaka temeljena na „sekundarnom otpadu“, ali da je to stvarno stanje, tj. realnost (Schiffer 1985, 18). Bio je to početak rasprave koja je potrajala neko vrijeme i prerasla u međusobno optuživanje i proglašavanje kolega „ljubiteljima i tražiteljima Pompeja“ (primjerice Schiffer 1985). U kasnijoj fazi karijere Binford se donekle odmiče od teorijskih rasprava i proučava suvremene zajednice na Aljasci, Australiji i Novoj Gvineji. U posljednjem desetljeću života stvara novi teorijski okvir – **teoriju referentnoga okvira** (*frames of reference*) (Binford 2001a). Na temelju analize 339 lovačko-sakupljačkih zajednica pokušao je znanstvenim metodama istraživanja varijabilnosti suvremenih lovačko-sakupljačkih zajednica pronaći pravilnosti u odnosu između varijabli ponašanja i tumačenja. Glavni cilj knjige je pronaći model unutar kojeg etnografski podaci mogu najbolje poslužiti ciljevima arheologije (Binford 2001a,3).

pitanje otpada je izazvalo kasnije i polemiku Binforda i Hoddera, poglavlje 5

Nova arheologija može se definirati kroz slijedeće faktore:

- * utjecaj vremena i prostora na nastanak tog pravca u arheologiji
- * primjena znanstvenih metoda u arheološkom istraživanju
- * proučavanje procesa formiranja arheoloških nalazišta
- * analize kostiju, botaničkih ostataka, tla postaju sastavni dio arheoloških istraživanja
- * materijalizam: proučavanje ekonomskoga prije nego duhovnoga aspekta
- * utjecaj pozitivizma, funkcionalizma, teorije sustava
- * pokušaj egzaktnosti – proučavanje procesa, postavljanje i testiranje hipoteze

- * predmet proučavanja su ljudi-nositelji i stvaratelji kulturnih i društvenih praksi, a ne materijalni ostaci kao takvi
- * pokušaj povezivanja prošlosti i sadašnjosti
- * pravac definiran kroz istaknutog pojedinca

Definicija pravca često je konstrukt naknadnih interpretacija i pregleda povijesti discipline nego stvarnih definiranih temelja pravca.

Ovo potonje primjenjivo je za svaki postojeći ili naknadno definirani arheološki pravac. Upečatljive i tipične izjave isticale su se i naglašavale dok su neke ostale potpuno nezapažene, a djeluju kao da pripadaju nekom drugom vremenu. Kao primjer navodim upravo L. Binforda koji spominje da se pri vrednovanju arheoloških rekonstrukcija i interpretacija mora vrednovati i osoba koja rekonstrukciju radi te smatra da se moraju naći objektivni načini evaluacije zaključaka u arheologiji (Binford 1968, 270). Binford je također bio stava da arheologija izrađuje modele prošlosti, te da arheološki podaci pridaju sadašnjosti. Takvi se stavovi inače gotovo isključivo vežu uz postprocesnu arheologiju. Izvađenu iz izvornoga rada, rečenicu bi rijetko tko pripisao L. Binfordu jer se pokušava stvoriti privid što veće polarizacije kako od samih sudionika debata, tako i od kasnijih kroničara istih. Tako umjesto razvoja teorije dijalog i debata postaju pomodni i zanimljivi i više im se pažnje posvećuje nego suštinskim problemima (Bentley & Maschner 2007, 1).

Nova arheologija mogla bi se opisati prije kao zajedničko nezadovoljstvo nego zajednički sustav vjerovanja (Johnson 2010). Sličan zajednički nazivnik vidljiv je i kod definicije postprocesne arheologije (Hodder 1985). Manifestacija nezadovoljstva postoji i kod K. Flanneryja koji priziva empirizam i holistički pristup kao ključne za preživljavanje arheologije i antropologije (Flannery 1982).

Nova arheologija u Velikoj Britaniji u velikoj se mjeri razlikuje od one u SAD-u. Najočitija je razlika u poimanju arheologije same. Dok se u SAD-u arheologija svrstava u okvire antropologije, u Velikoj Britaniji inzistira se na arheologiji kao samostalnoj i samostojećoj disciplini. Osobito se to očituje kroz radove D. Clarkea (*„Archaeology is archaeology is archaeology“* – Clarke 1968). D. Clarke smatra da se ni jedan arheolog ne može ograditi od teorijskoga okvira te da ne može tvrditi da samo prikuplja podatke. Takva metodološka manjkavost čini arheologiju previše ovisnom o špekulacijama i autoritativnim ličnostima umjesto da se oslanja na metode koje će pomoći razumijevanju društva-

va koja su proizvela određene predmete (Clarke 1973). Binford mnogo više pozornosti poklanja utjecaju okoliša na zajednice, dok s druge strane Clarkea mnogo više zanima sama kultura za koju je smatrao da je više od prilagodbe na okolišne faktore. Iako dijeli Binfordov entuzijazam za primjenom prirodnih znanosti i veliki je zagovornik upotrebe računala, smatra da „*upotreba znanstvenih metoda ne čini arheologiju ništa više znanošću nego što drvena noga čini čovjeka drvetom*“ (Clarke 1968, 465). Clarkeova *Analytical Archaeology* predstavlja sustav koji treba identificirati obrasce formalnih varijacija u prostoru i vremenu. Zaključno, iako često svrstavan u redove novih arheologa (čak postoje navodi da su on i Renfrew bili takmaci za mjesto predvodnika nove arheologije u Velikoj Britaniji), na temelju njegova rada teško ga se može definirati pripadnikom nove arheologije (Porčić 2013, 634).

Glavne zamjerke novoj arheologiji

Glavne zamjerke novoj arheologiji sažeo je Whitley (1998):

- * uporište u historijskome materijalizmu (premda to sami predstavnici nisu izriječno naglašavali) – ekonomski je aspekt proučavanja najvažniji
- * promatranje simboličnoga izražavanja kao nusprodukta prilagodbe (često se ističe uporište nove arheologije u svojevrsnom materijalizmu, s ekonomskim aspektom proučavanja kao najvažnijim, dok se simbolično izražavanje smatra svojevrsnom nuspojavom)
- * naivno vjerovanje u zakone i zakonitosti kulturne i društvene promjene
- * nemogućnost provjerljivosti – nužnost oslanjanja na sekundarne izvore (dokumentacija) koji pak nemaju definirane standarde
- * puka primjena metode bez stavljanja u kontekst i kritičkoga osvrta ne čini donošenje arheoloških zaključaka ništa više valjanim od tipologija i kronologija utemeljenih na prijelazu 19. u 20. stoljeće
- * „linija manjega otpora“ – prema Hawkesu (1954), arheološka interpretacija nalazi se na „skali zaključivanja“ – niže su ekonomija i tehnologija dostupne arheolozima, više su socijalna organizacija i religija. Mnogo je lakše i sigurnije proučavati tehnologiju ili strategije preživljavanja nego društvenu organizaciju ili religiju.
- * promatranje elemenata kulture zasebno, kao odvojenih dijelova

- * prevelika važnost ekologije i okoliša u životu ljudi
- * zanemarivanje kognitivnih podsustava
- * unatoč primjeni metoda prirodnih znanosti, krajnji je cilj i dalje historijski.

Nova arheologija je zaslužna što su se različiti oblici arheološke građe počeli sustavno proučavati kao jednako vrijedni ostacima čovjekovih proizvoda. Faunističke analize, botaničke analize, mikromorfološke analize, primjena niza metoda apsolutnog datiranja, tafonomija, primjena statistike u svim arheološkim analizama te tumačenje arheoloških pojava kroz varijabilnost – tekovine su nove arheologije (Watson 2007). Do kraja svoga radnoga vijeka Binford je zastupao uvjerenje u mogućnost stjecanja točnih saznanja o prapovijesnim zajednicama (Binford 1989, 2001a, 2001b). Utjecaj koji je Lewis Binford imao na društvene i humanističke znanosti vidljiv je u svakom udžbeniku povijesti i teorije arheologije i antropologije, a na znanost u cjelini u činjenici da je nakon njegove smrti 2011. godine asteroid 213629 dobio ime po njemu (Schmadel 2012).

Valja spomenuti da je i već A. Pitt Rivers spomenuo riječ hipoteza u kontekstu arheološke interpretacije: „*Ovu hipotezu predlažem i pokušat ću je opravdati činjenicama skupljenim u ovoj zbirci*“ (Pitt Rivers 1906).

Također je objasnio što podrazumijeva pod pojmom zakon u arheologiji na način koji bi bio primjeren odgovor kritičarima koji su ismijavali L. Binforda zbog spominjanja zakona: „*Termin „zakon“ ne koristimo u smislu čovjekovih zakona koji reguliraju principe bilo čega nego naprosto kao zaključivanje iz opažanih pojava. Koristimo ga u značenju rezultata prije nego uzročnika onoga što opažamo, u najboljem slučaju koristimo riječ da iskažemo posljedice uzročno-posljedičnih veza te ukažemo na uzroke prirodnih fenomena o kojima ništa ne znamo.*“ (Pitt Rivers 1906).

Preporučena literatura

ciljevi nove arheologije i tumačenje varijabilnosti arheološke građe:

Binford, L. R. 1962, Archaeology as anthropology, *American Antiquity* 28 (2), 217 – 225.

Binford, L. R. 1965, Archaeological systematics and the study of culture process, *American Antiquity* 31(2), 203-210.

Binford, L. R. 1968, Some comments on historical versus processual archaeology, *Southwestern Journal of Anthropology* 24, 267-275.

Binford, S. R. & Binford L.R. 1969, Stone Tools and Human Behaviour, *Scientific American* 220, 70-84.

Johnson, A. 2004, *Processual archaeology: exploring analytical strategies, frames of reference, and culture process*, Praeger, Westport.

teorija srednjeg dometa, bihevioralna arheologija:

Binford, L.R. 1978, *Nunamiut Ethnoarchaeology*, Academic Press, New York.

Binford, L. R. 1983, In pursuit of the past – decoding the archaeological record, Thames & Hudson, London.

Johnson, M. 2010, *Archaeological Theory. An Introduction*, Wiley-Blackwell, Chichester (MA), 4. poglavlje (Middle Range Theory, Ethnoarchaeology and Material Culture Studies).

Raab, L.M. & Goodyear, A.C. 1984, Middle Range Theory in Archaeology: A Critical review of Origins and Applications, *American Atiquity* 49 (2), 255-268.

Schiffer, M. 1976, *Behavioral Archaeology*, Academic Press, New York.